

Dr. Deimantas Karvelis, Stasys Lukšys, dr. Marius Ščiavinskas, dr. Manvydas Vitkūnas. Projekto vadovas Mindaugas Tamošaitis

Istorijos vadovėlis „Raktas“ VIII kl. I-II dalys,
Baltos lankos, 2010.05.13

RECENZIJA

„Baltų lankų“ leidykla savo vadovėlio kūrimui subūrė stiprią istorikų-profesionalų komandą, dirbančią ne tik prie vadovėlių ir tikrai ne naujokų leidyboje. Tai atsispindi ir vadovėlio tekste. Jis sklandus, nuoseklus, gal kaip vadovėliui skirtam 8 klasei kiek per sausas. Pateikiama faktologinė medžiaga patikima, kylančios abejonės greičiau gali būti siauresnės mokslininkų diskusijos objektu, nei kelti problemas mokymosi procesui. Vienu iš tokių pavyzdžių galėtų būti V skyriaus, 6 poskyryje naudojama „absoliutumo“ sąvoka apibrėžti LDK valdymo pobūdį iki Luominės monarchijos. Tokios sąvokos naudojimas šioje vietoje gali kelti problemų mokiniams žinantiems „absoliutinės monarchijos“ sąvoką, tuo tarpu tai du visiškai skirtingi terminai. LDK atveju siūlytume naudoti tik „monarchijos“ terminą, nes diskusijų objektu būtų kiek iš tikro tuometinis didysis kunigaikštis buvo vienvaldis. Autoriams prieš išleidžiant taip pat vertėtų peržiūrėti „Savokų žodynelio“ formuluotes, tarkim I skyriuje teigiama, kad „Didysis tautų kraustimasis“ yra barbarų genčių veržimasis į Romos imperiją. Manytume, kad tai buvo platesnis reiškinys.

Kalbant apie vadovėlį reiktų išskirti dvi pagrindines jo problemas: šaltiniams skirtą dalį ir jo apimtį.

Šaltininės dalies problemų turi daugiau mažiau visi vadovėliai, neišvengta jų ir šiame. Galima išskirti keletą pagrindinių problemų susijusių su šaltiniais:

1. Vadovėlyje nėra paaiškinta kas yra šaltinis, kokia yra jo vieta istoriniame tyrime, kaip reiktų juo naudotis ir kokius klausimus jam kelti.

2. Labai plačiai suprantama „šaltinio“ sąvoka. Autoriams šaltiniu yra ir vienalaikio autoriaus tekstas ir istoriko tyrimas. Šie du pagrindiniai poliai reikalauja visiškai skirtingų prieigų bei analizės metodų. Mokinys taip pat nuskriaudžiamas, negaudamas tiesioginio sąlyčio su istorine epocha, vietoj to gaudamas tekstą visiškai nesiskiriančią nuo pagrindinio teksto. Iš kitos pusės, mokinys negali būti kritiškas istoriko parašytam tekstui, nes tam neturi reikiamos kompetencijos.

3. Norint dirbti su šaltiniu, mokinys turi tiksliai žinoti, su koku tekstu susiduria. Tačiau vadovėlyje nėra unifikuota šaltinių pavadinimų rašymų sistema. Vienoje

Kopija tikra: Ekspertinio vertinimo skyriaus
metodiniame Natalija Džekoniūtė
Džek 2010-07-07

vietoje yra nurodomas autorius, kitoj vietoj tik šaltinio turinys, nepaaiškinant kas yra teksto kūrėjas. Siekiama būtų, kad prie šaltinio būtų nurodomi jų sukūrimo metai, autoriaus gyvenimasis laikas, jo pagrindinis užsiėmimas. Nors vadovėlis skirtas aštuntokams, tai skatintų prieš vertinant tekstą pasidomėti jo sukūrimo aplinkybėmis ir jų kontekste vertinti gaunamą informaciją.

4. Šaltinių analizei skirtos užduotys ne visuomet skiriasi nuo užduočių skirtų pagrindiniam tekstui, todėl iš dalies šaltininė dalis nepateisina į ją dedamų lūkesčių, iš tiesų nemoko darbo su jais.

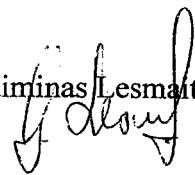
Antroji stambi vadovėlio problema, kaip jau užsiminėme yra apimtis. Iš viso vadovėlio rankraštis apima beveik 500 lapų tekstų. Pats vadovėlio tekstas yra pilnas faktografijos, padalintas į pakankamai stambias dalis. Čia jau turbūt būtų pedagogų užduotis įvertinti ar toks medžiagos kiekis yra pasiekiamas 8 klasės mokiniui. Vadovėlis labiau primena pasirinkto laikotarpio istorijos sintezę, iš kitos pusės kyla pagrįstas klausimas kaip tokiu atveju atrodys vadovėlis skirtas 11-12 klasei, kur imamas dar platesnis laikotarpis. Gali būti kad autoriai jiems nesugebės pasiūlyti sudėtingesnio, bet mokiniams suprantamo teksto.

Reiktų išsakyti keletą praktinio pobūdžio pastabų vadovėlio rengėjams. Pirmiausiai dar nėra išversti visi žemėlapiai. Taip pat abejonių kelia pateikiami literatūros sąrašai - neaišku kam jie yra skirti. Dalis juose pateikiamos literatūros yra per daug specifinė ir vargu ar reikalinga net ir mokytojams. Taip pat yra likę korektūros klaidų. Kiek pasikartosime, teigdami, kad reiktų sutvarkyti šaltinių pavadinimus ir peržiūrėti žodynėlio formuluotes.

Aukščiau pateiktos mintys yra diskusinio pobūdžio. Pateiktas vadovėlis atitinka bendrosios programos reikalavimus, su nedidelėmis išimtimis yra parengtas tvarkingai ir atlikus reikalingus pataisymus gali būti publikuojamas.

Vadovėlis atitinka „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarkos aprašo“ (Žin., 2009, Nr. 61-2450) penktame punkte nurodytus reikalavimus.

dr. Gediminas Lesmantis

Kopija tikra: Ekspertinio vertinimo skyriaus
metodiniukei Natalija Šitkevičiūtė
L, Nr. 2010-07-07

Istorijos vadovėlio 8 klasei rankraščio turinio recenzija

Pateikto vertinti Deimanto Karvelio, Stasio Lukšio, Mariaus Ščavinsko, Manvydo Vitkūno, Nelijos Asadauskienės ir projekto vadovo Mindaugo Tamošaičio vadovėlio 8 klasei (toliau – vadovėlis) rankraštį (leidykla „Baltos lankos“) sudaro dvi dalys. Pirmoji dalis – 262 puslapių, pirmas skyrius „Nuo barbarų Europos iki Vytauto Didžiojo valdymo Lietuvoje“, paskutinis skyrius „Nuo vienuolynų kultūros Europoje iki Lietuvos krikšto“. Antroji dalis – 207 puslapių, pirmas skyrius „Civilizacijos už Europos ribų“, paskutinis skyrius „Nuo renesanso Europoje iki kontrreformacijos Lietuvoje“.

Vadovėlyje 8 klasės mokiniams pateikta mokomoji medžiaga dera su „Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosiose programose“ (toliau – Bendrosios programos) apibrėžtu istorijos ugdymo turiniu. Vadovėlis turi metodinę sąrangą, jame pateiktos užduotys iš dalies padeda mokiniams ugdytis žinias ir gebėjimus.

Pasak autorių, vadovėlį parengti inspiravo istorijos ugdymo turinio pokyčiai: „2008 m. atnaujinus Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklos pagrindinio ugdymo bendrąsias programas įvyko tam tikri istorijos mokymo pasikeitimai vidurinio (greičiausiai turėjo būti *pagrindinio* – K.Š.) ugdymo pakopoje“. Autoriai lakoniškai apibūdina tų pasikeitimų esmę „programos autoriai ne tik kai kurių temų atsisakė, bet pateikė keletą visai naujų <...>“.

Sveikintinas autorių noras pasiūlyti alternatyvų vadovėlį, juolab, kad šis vadovėlis bus sudėtinės vadovėlių serijos dalis.

Deja, tenka apgailestauti, kad šiame vadovėlyje pateikiama medžiaga, pasirinkta vadovėlio metodika suteikia tik minimalių galimybių jį pritaikyti siekiant esminių dalykinių bei bendrųjų kompetencijų. Autoriai deklaruoja, jog vadovėlyje laikomasi proporcijų, kad 60 proc. vadovėlio – autorinis tekstas, 40 proc. – papildoma medžiaga (šaltiniai, lentelės, schemas, diagramos, iliustracijos), paragrafo pradžioje pateikiami du probleminiai klausimai, tačiau, perskaičius vadovėlį, susidaro šiek tiek kitoks vaizdas. Vadovėlyje dominuoja tekstai, pvz., I dalies 47, 72, 96 psl., ypač II dalies 23, 31–32 psl., rubrikoje „Darbas su šaltiniais“ praktiškai pateikiami vien tekstiniai šaltiniai. Atskiro dėmesio nusipelno vadovėlyje pateikiamos sąvokos, jų skaičius paragrafe varijuoja nuo trijų iki penkių, tačiau pasitaiko ir išimčių: II dalies 1 paragrafe – 8 sąvokos, o tos pačios dalies 8 paragrafe aptikome net 10 sąvokų?! Stebina ir kai kurių sudėtingumas, pvz.: „merkantilistinė ekonomikos politika“, „džainizmas“, „alkabas“, „eparchas“, „temai“ ir pan. Vadovėlyje kai kurios sąvokos vartojamos žymiai anksčiau, negu pateikiami jų paaiškinimai atskiruose vadovėlio paragrafuose, tai mokiniams gali sukelti mokymosi sunkumų. Pvz., I dalies įvade pateikiamos sąvokos *islam*, *vikingai*, kurių paaiškinimas aptinkamas tik 20 ir

Kopija tikra: Sluaptinio vertinimo skyriaus metodinėje
Natalija Džukovičiūtė Džuk
2010-06-30

38 psl. Kartais ir sąvokų paaiškinimuose vartojamos sąvokos, kurių paaiškinimų nepavyko aptikti. Pvz., aiškinat sąvoką *vasalas*, vartojama sąvoka *feodalias*, nors, logiškai maštant, pirmiausia reikėtų paaiškinti, kas buvo viduramžiais feodalias. Šią problemą iš dalies galima buvo spręsti vadovėlio gale pateikus sąvokų žodynėlį.

Vadovėlio autorinis tekstas vietomis perkraunamas nereikalingais antraeiliais faktais. Pvz., II dalies 33 psl. aptinkame tokį sakinį: „N. Makiavelio aptartais valdymo būdais savo valstybes XV a. kūrė ir valdė Ispanijos valdovai Izabelė ir Ferdinandas, Prancūzijos karalius Liudvikas XI, Anglijos valdovas Henrikas VII Tiudoras“. Kartais pasitaiko ir dviprasmiškų sakinių, pvz., I dalies 147–148 psl.: „Vyrai kelnų dar nedėvėjo, moterys rengėsi daugiasluoksniais sijonais“, 5 psl.: „nuo kitų gyventojų jie (vasalai – K. Š) skyrėsi tuo, kad pakludavo savo ponui ir prisiekdavo atsiduoti jo valiai.“ Kai kur sunku suprasti autorinio teksto mintį, pvz., I dalyje aprašant ankstyvaisiais viduramžiais Europoje vykusį tautų kraustimąsi ar II dalyje aprašant kapitalizmo genezę Europoje. Abejonių kelia ir kai kurios pateikiamos lentelės, pvz., I dalies 15 psl. sudėtingai pavaizduotas krikščionių bažnyčios skilimas viduramžiais, II dalies 31 psl. – „Žymiausi karai Europoje XV a. pabaigoje – XVII amžiuje“ užima net visą puslapį !?

Ypač krinta į akis vadovėlyje pateikiamas žemėlapių margumynas. Jų pasitaiko įvairiomis kalbomis: I dalies 3 psl., 10 psl. – anglų kalba, 21 psl. – vokiečių kalba. Nemaža dalis žemėlapių perkelta iš 1995 metais į lietuvių kalbą išversto šveicarų istorikų parašyto vadovėlio (Biunaras P. F., Doranas Ž. P., Stevanas D., Vialis Ž. K., Valter A. M. Istorija, 3 dalys), pvz., I dalies 24 psl., 33 psl., 40 psl. ir pan. Kartais žemėlapių užrašai gali suklaidinti mokinius, pvz., I dalies 3 psl. pateiktas žemėlapis (anglų kalba) pavadintas „Didysis tautų kraustimasis“, nors kas moka anglų kalbą nesunkiai perskaitys, kad ten pavaizduoti „Įsiveržimai į Romos imperiją 100–500 m. e .m.“. Kai toks žemėlapių spektras, sunku kalbėti apie istorinės erdvės suvokimo gebėjimų ugdymą(si).

Galima pasveikinti vadovėlių autorius, kad jie pateikia naujų, mažai mokymosi priemonėse dar naudojamų rašytinių istorijos šaltinių, pvz., alternatyvūs Pilėnų katastrofos vertinimai, ir pan. Tačiau kai kurie labai trumpi, pvz., I dalies 9 psl. pateikiama per trumpa ištrauka apie prūsų visuomenę, arba 73 - 74 psl. ištrauka iš Dantės poemos.

Atskirai reikėtų aptarti vadovėlyje pateikiamą vaizdinę medžiagą. Perskaičius vadovėlį, peršasi išvada, kad ši šaltinių rūšis vadovėlių autoriams atlieka tik iliustruojamąją funkciją. Jokių galimybių ją panaudoti ugdimosi procese nepateikiama. Nors vaizdinius šaltinius reikėtų traktuoti kaip lygiaverčius rašytiniams, o kai kuriais atvejais jais galima perteikti žymai daugiau informacijos nei tekstu. Kai kuriose vadovėlio iliustracijose, dėl savo dydžio ar pateikimo pobūdžio, negalima įžiūrėti pateikiamų objektų ar jų dalių, pvz., I dalies 32 psl., 240 psl., 159 psl. pateikta Kernavės pilis ir miestas. Dažnai iliustracijų aprašuose neišsamiai apibūdinama, kas juose vaizduojama. Pvz.,

Kopija tikra: Elisbertinis vertinimo skyriaus
metodiniškai Natalija S. Kerdžiute
D/M 2010-06-30

I dalies 4 psl. patiekiamoje iliustracijoje pavaizduotas Chlodvigo krikštas ir šalia medžioklės epizodas, kuris nėra paaiškintas. Visiškai neaiškus kadru iš kino filmų kaip iliustracijų naudojimas I dalies 4 psl., II dalies 13 psl. Ar jomis norima pasakyti, kaip XX a. buvo rekonstruojami kai kurie viduramžių epizodai ir asmenys, ar kokia buvo istorinių asmenybių išvaizda, tačiau viena aišku – jokių mokymo(si) tikslų šios nuotraukos neatliepia. Tenka apgailestauti, kad vadovėlyje nepavyko aptikti šių laikų dailininkų piešinių, vaizduojančių tam tikrus istorinius asmenis ar įvykius (neskaitant, pvz., I dalies 77 psl., 85 psl., pateiktų piešinių iš nepriklausomybės pradžioje ėjusio periodinio leidinio „Žvaigždutė“). Vadovėlių tyrinėtojų ir didaktikos specialistų seniai jau yra pastebėta, kad kaip tik tokios iliustracijos žadina mokinių smalsumą, norą mokytis ir kūrybiškai mąstyti. Ne visada nurodomi vadovėlyje pateikiamų tapybos kūrinių autoriai ir pan. Pateikiamų iliustracijų ryšys su užduotimis irgi negirtinas. Todėl sudėtinga kalbėti apie visos medžiagos (tiek tekstinės, tiek vaizdinės) sėkmingą pritaikymą įvairiems mokymo(si) stiliams ugdymo(si) procese. Vadovėlyje trūksta informacinės pagalbinės sistemos mokiniui mokytis savarankiškai (specialių simbolių ar nuorodų ir patarimų, kaip nagrinėti vaizdinius ar rašytinius šaltinius). Kartais rekomenduojama literatūra yra tinkama tik mokytojui ar aukštesnių klasių mokiniui.

Autoriai deklaruoja, jog vadovėlyje po paragrafu pateikiamos 4 užduotys yra skirtos visiems, 5 užduotis – stipresniems, o 6 užduotis – stipriausiems mokiniams. Tačiau neaiškūs kriterijai, kaip jos dera su mokinių pasiekimų lygmenimis. Pasitaiko atveju, kad užduotys neatliepia autorių pasirinktos užduočių pagal sunkumą schemas. Pvz., I dalies 215 psl. sudėtingiausia 6 užduotis „Pasamprotaukite, nuo ko galėjo atsirasti romanikos ir gotikos stilių pavadinimai“ sudėtingumu nusileidžia 2 užduočiai „Kodėl romanikos stilius iš esmės susijęs su Bažnyčia“, kuri turėtų būti lengvesnė. Pirmu atveju pakaktų žvilgtelėti į Wikipedią, o antruoju – reikėtų rimtesnio susipažinimo su papildoma medžiaga. Panašai yra nutikę ir II dalyje, kur 36 psl. pateiktas 4 klausimas yra sudėtingesnis nei 5 klausimas. Kartais užduotys reikalauja išties sudėtingų mąstymo operacijų, kurios aštuntokams gali būti savarankiškai neįkandamos. Pvz., II dalies 26 psl. 5 klausimas „Palyginkite actekų ir to meto Europos visuomenės suskirstymą. Nurodykite skirtumų ir panašumų“. Kartais didelių abejonių kelia formuluojamų klausimų etiškumas. II dalies 28 psl., klausiama: „Kuriose srityse Amerikos žemyno gyventojai pranoko europiečius, o kuriose buvo *atsilikę* (išskirta – K. Š)“? Skyriaus pabaigoje pateikiami apibendrinimo klausimai dažnai reikalauja reprodukcinių gebėjimų arba gilinimosi į smulkius antraeilius klausimus.

Pasitaiko vadovėlyje senų įvykių ar reiškinių interpretacijų, pvz., II dalies 19 psl. (minimos indėnų gentys, gyvenusios gentinėmis bendruomenėmis), II dalies 44 psl., bei stereotipiškas vaizdas apie „Nenugalimosios armados“ žūtį, ar netikslių proceso įvertinimų, kaip „kapitalistiniai

*Šiuovertinio vertinimo skyriaus metodiniame
Natalija Dikvidžiūtė D.74n
2010-06-30*

santykiai itin sparčiai vystėsi Nyderlanduose ir Anglijoje <...>“ (neakcentuojamas Italijos miestų vaidmuo kapitalizmo genezėje ir pan.).

Ypač atkreiptinas dėmesys į vadovėlyje pasitaikančius abejotinus moterų ir vyrų vaidmenis ar atskirų tautų istorijos epizodus. Vadovėlyje yra tokių sakinių, kurie atskiroms visuomenės grupėms gali sukelti įvairių dviprasmiškų minčių bei interpretacijų. Pvz., I dalies 22 psl., kalbant apie arabų visuomenę viduramžiais, pateikiamas toks sakiny: „Nepaklusni (neapibrėžta sąvoka – kuri neklausė vyro??? – K. Š.) moteris galėjo būti nuplakta rykštėmis arba net užmušta.“, 36 psl.: „Kuo turėjo skirtis berniukų ir mergaičių mokslas? (geriau būtų klausti, kodėl viduramžiais skyrėsi požiūris į berniukų ir mergaičių mokslą? Kaip tai vertinti? – K. Š.), 58 psl.: „ Netoli Kompjeno tvirtovės ji (Žana d Ark – K. Š.) pakliuvo burgundams į rankas ir šie už pinigų perleido ją anglams (1430 m.)“?

Klausimų kelia ir pateikiamas kai kurių tautų ir religijų vertinimas. Pvz., I dalies 97 psl. – „Lietuvių kariuomenė, nelaukdama, kol prisijungs lenkai, pirma pradėjo kautynes.“, 174 psl., kalbant apie Lietuvoje gyvenčius lenkus, pateikiamas paragrafo pastraipos pavadinimas – „Lietuva lenkėjo per dvarus ir bažnyčias“, kai, kalbant apie sentikius, – „Sentikiai rado prieglobstį Lietuvoje“, o apie totorius ir karaimus – „Atvykėliai iš Rytų“. I dalies 27 psl. pateikiamas neaiškus ir dviprasmiškas klausimas: „Kur ir kada dar susidūrė europiečių ir turkų interesai?“. Ar ne per daug reikšmės suteikiama jėzuitų vaidmeniui kontrreformacijos metu Lietuvoje. Vadovėlio II dalies 200 psl. teigiama, kad „Jie (jėzuitai – K. Š.) susidorojo su stambiomis kalvinistų bendruomenėmis Vilniuje, Kaune, Žemaitijoje, kėlė teisminius procesus, niekino evangelikų bažnyčias ir kapines, degino mokyklas, spaustuves ir bažnytinius archyvus, leido poleminę literatūrą ir kurstė religines kovas“. Gal buvo galima pasirinkti kitokį informacijos perteikimo būdą?

Išvada. Pateiktas vertinti vadovėlis iš esmės atitinka „Mokyklų aprūpinimo bendrojo lavinimo dalykų vadovėliais ir mokymo priemonėmis tvarkos aprašo“ (Žin., 2009 Nr. 61–2450) 5 punkte nurodytus reikalavimus. Tačiau, neaiški vaizdinės medžiagos vieta vadovėlio metodinėje struktūroje, jos panaudojimo ugdymo procese galimybės. Vadovėlyje pateiktos užduotys mažai dera su Bendrosiose programose apibrėžtais mokinių pasiekimų lygmenimis, neaiškūs užduočių sudarymo ir pateikimo principai. Taip pat kelia abejonių vadovėlyje pateikti atskirų visuomenės grupių ir kitų tautų apibūdinimai ir vertinimai. Vadovėlis neišsiskiria iš šiame konkreste jau naudojamų vadovėlių. Autorių pasirinktas vadovėlio modelis orientuotas į pasyvų – kontepletyvų, o ne į aktyvų – refleksyvų istorijos mokymą(si). Tai, manytina, apsunkins esminių dalyko ir bendrųjų kompetencijų ugdymą(si).

Kornelijus Šleževičius

2010-05-13

Šleževičiaus vertinimo skyriaus
metodiniškai Natalija Šleževičiūtė
Dilmas 2010-06-30